

TTK Belleten, XXVII/107 [1963], s. 477-483). **10.** "Die karaimische Literatur" (Ph. TF, Wiesbaden 1964, II, 793-801). **11.** *Słownik karaimsko-rosyjsko-polski* (Moskova 1974, Baskakov ile birlikte). Karaimce eski ve dinî terimlerle ilgili bir sözlüktür.

C) Osmanlı Türkçesi. **1.** *Studia nad językiem staroosmańskim I: Wybrane ustępy z anatolijsko-tureckiego przekladu Kalili i Dimny* (Krakow 1934). Müellifin Eski Osmanlıca (Eski Anadolu Türkçesi) adını verdiği dönemle ilgili araştırmalarının ilki olan bu eser *Kelile ve Dimne*'den bazı bölümler içerir. **2.** "La plus ancienne version turque du recueil persan de conte intitulé *Marzubān-nāme*" (*Bulletin Intern. de l'acad polonaise des sciences et des lettres*, I-II/7-10 [Krakow 1936], s. 186-192). Bu makalede Berlin ve Varşova nüshalarından hareketle *Merzūbān-nāme*'nin Eski Anadolu Türkçesi'ne XIV. yüzyılda çevrildiği ileri sürülmektedir. **3.** "List turecki Sulejmana I do Zygmunta Augusta: W ówczesnej transkrypcji i tłumaczeniu polskim z roku 1551" (Kanûnî Sultan Süleyman'ın Kral Zsigismund August'a gönderdiği 1551 tarihli mektup, *RO*, XII [1936], s. 91-118). **4.** *Etudes sur la langue viellie-osmanlie II: Chapitres choisis de la traduction turque-anatolienne du Qur'ān* (Krakow 1937). Kur'ân-ı Kerim'den seçilmiş sûrelerin Eski Anadolu Türkçesi'yle yapılmış çevirilerinden oluşan eserin metin ve sözlüğündeki yanlışlarla ilgili Ahmet Topaloğlu'nun bir makalesi bulunmaktadır (bk. bibl.). **5.** *Poemat Irański Husrāv-u-Şirin w wersji osmańsko-tureckiej Şeyhi* (Warszawa 1963). **6.** *Poezje stroficzne Aşık-paşa* (Warszawa 1967). **7.** *Zarys dyplomatyki osmańskotureckiej* (Osmanlı-Türk diplomatîği tarihi, Warszawa 1955, Jan Reychman ile birlikte). Eser Andrew S. Ehrenkreutz tarafından yeniden gözden geçirilerek İngilizce'ye çevrilmiştir (*Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats*, The Hague-Paris 1968). **8.** "Traktat Arystoteles a sztuce wojennej Ādāb-ı harb w wersji osmańskotureckiej" (Savaş sanatına ait Osmanlı dilinde yazılan *Ādāb-ı Harb* adlı Aristoteles'in risâlesi, *RO*, XXXI/2 [1968], s. 23-105; XXXIII/11 [1969], s. 7-76).

BİBLİYOGRAFYA :

W. Zajaczkowski, "Polonya'da Türkoloji", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 Ekim 1973): Tebliğler*, İstanbul 1979, II, 553-561; Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü I: Yabancı Türkologlar*, Ankara 1998, s. 338-340; a.mlf., "Ananiasz Zajaczkowski ve Kıpçakça Sözlükler Alanındaki Çalışmaları", *TDL*, sy. 582 (2000), s. 564-573; J. Reychman, "1945'ten Beri

Polonya'da Türkiye Tarihiyle İlgili Çalışmalar", *TTK Belleten*, XXVIII/109-112 (1964), s. 153-159; O. Pritsak, "Ananiasz Zajaczkowski Sexagenarius", *UJAJ*, XXXVI (1965), s. 229-233; A. F. Karamanlioğlu, "Ananiasz Zajaczkowski (12.XI.1903-6.IV.1970)", *TM*, XVI (1971), s. 184-186; a.mlf., "Ananiasz Zajaczkowski (12.XI.1903-6.IV.1970)", *TDED*, XIX (1971), s. 1-34; E. Tryjarski, "Główne prace turkologiczne Prof. Ananiasza Jajaczkowskiego", *Prz.Or.*, III/79 (1971), s. 271-276; Stanislaw Katuzynski, "Działalność organizacyjna Prof. Ananiasza Jajaczkowskiego", a.e., s. 276-279; Aleksander Dubinski, "Prace kawiainoznawcze Prof. Ananiasza Jajaczkowskiego", a.e., s. 282-286; Zygmunt Abrahamowicz, "Polonya'da Türkoloji: Başarılar ve Gelecekteki Gelişimi ile İlgili Bazı Sorunlar" (trc. Tüten Özkaya), *TTK Belleten*, LI/200 (1987), s. 1003-1026; Ahmet Topaloğlu, "Cevâhîrî'l-âsdâf Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Zajaczkowski'nin Eseri", *MÛTAD*, sy. 2 (1987), s. 161-183; Zeynep Korkmaz, "Ölümünün 30. Yılında Değerli Bir Türkoloğu Anma Toplantısı Dolayısıyla", *TDL*, sy. 582 (2000), s. 557-563; Tadeusz Majda, "Prof. Dr. Ananiasz Zajaczkowski'nin Karaim ve Osmanlı Araştırmaları", a.e., s. 574-580; Osman Fikri Sertkaya, "Prof. Dr. Ananiasz Zajaczkowski ve Kutb'un Husrev ü Şirin Adlı Yayını", a.e., s. 581-588; E. Zajaczkowska-Lopato, "Türkolog Prof. Dr. Ananiasz Zajaczkowski", a.e., s. 589-592.

A. AZMI BİLGİN

ZÂKİR

(bk. ZİKİR).

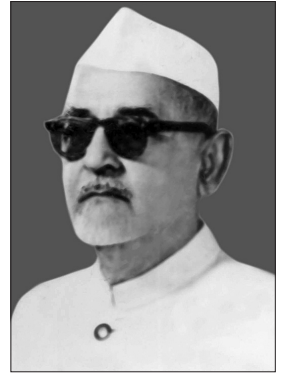
ZÂKİR HÜSEYİN

(ذاکر حسین)

(1897-1969)

**Hindistan devlet başkanı
(1967-1969).**

8 Şubat 1897'de Haydarâbâd Dekken'de doğdu. Afgan (Peştun) asıllı bir aileye mensuptur. On yaşında iken hukukçu olan babası Fidâ Hüseyin Han'ı kaybetti. İlk eğitimini Etâve'deki (Etawah / Uttar Pradeş) İslamia High School'da aldı. Daha sonra Aligarh Koleji'nde hukuk alanında lisans ve ekonomi alanında yüksek lisans (1920) öğrenimi gördü. Aynı yıl koleje öğretim görevlisi tayin edildi. O yıllarda Çiştîyye tarikatı şeyhi Hasan Şah'a intisap etti, ondan ders aldı. Hindistan Hilâfet Hareketi'nin faaliyetlerine katıldı ve bu hareketin başlatıldığı Non-Cooperation (İngiliz yönetimiyle ilişkileri kesme) Hareketi'nin Aligarh'taki en aktif üyeleri arasına girdi. Aynı yıl öğretim görevliliğinden ayrıldı ve Hilâfet Hareketi liderleriyle görüşerek onlara Aligarh Koleji yerine millî bir üniversite kurulmasını teklif etti. Bu görüş o zamanın şartla-

Zâkir
Hüseyin

rında en mâkul çözüm olduğundan büyük kabul gördü. Aligarh Koleji yönetiminin Hilâfet Hareketi üyelerinin iş birliği taleplerine olumlu cevap vermemesi üzerine de Malta'dan yeni dönen Mahmûd Hasan Di-yâbü'dî 29 Ekim 1920 tarihinde Câmia Milliyye İslâmiyye adıyla millî üniversitenin kuruluşunu gerçekleştirdi, Zâkir Hüseyin 1921'de bu üniversitede öğretim görevlisi oldu.

1923'te Almanya'ya gitti. Berlin'deki Frederick William Üniversitesi'nde ekonomi alanında doktora yaptı. Hakîm Ecmel Han ile Muhtâr Ahmed Ensârî onu 1925'te Viyana'da ziyaret etti ve tezini tamamlayınca Hindistan'a dönmesi konusunda ondan söz aldı. 1926'da tezini bitirince ülkesine döndü ve aynı yılın Şubat ayında Câmia Milliyye İslâmiyye'de öğretim üyesi sıfatıyla göreve başladı, ardından "şeyhü'l-câmia" (rektör) oldu. Bu görevini 1948 yılına kadar sürdürdü. 1963-1969 yılları arasında "emîrî'l-câmia" (sembolik olarak üniversitenin en yetkili ismi, başkan) görevini üstlendi. Buradaki tecrübeleri ve eğitim felsefesi alanındaki çalışmaları neticesinde 1938-1948 yıllarında Hindistan Eğitim Komisyonu başkanlığı yaptı. 1948'de Aligarh Muslim University'nin fiilen rektörü oldu ve Hindistan Üniversiteler Komisyonu üyeliğine seçildi. 1954'te Dünya Üniversiteler Birliği'nin başkanlığına getirildi. 1956-1958 arasında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı (UNESCO) Yönetim Kurulu'nda Hindistan temsilcisi sıfatıyla görev yaptı. 1957'de Bihâr eyaleti valisi oldu. 1962'de Hindistan devlet başkan yardımcılığına getirildi. Hindistan Ulusal Kongresi'nin aday olarak katıldığı seçimlerde Hindistan'ın ilk müslüman devlet başkanı seçildi (13 Mayıs 1967). Onun devlet başkanı seçilmesi dünyada Hindu egemen Hindistan demokrasisi için iyi bir sınav olarak algılandı (*Indian Muslims in Freedom Struggle*, s. 162). Bu görevde iken 3 Mayıs 1969 tarihinde geçirdiği kalp krizi

ZÂKİR HÜSEYİN

sonucu öldü ve Câmia Milliyye İslâmiyye Kampüsü'ne defnedildi.

Zâkir Hüseyin 1954'te Padma Vibhusan, 1963'te Bharat Ratna nişanlarına lâ-yık görülmüş; Delhi, Kalküta, Aligarh, Allahâbâd ve Kahire üniversiteleri tarafından kendisine fahrî doktorluk unvanı verilmiştir. Kuruluşuna katkıda bulunduğu Câmia Milliyye İslâmiyye'nin merkez kütüphanesine ve aynı kurum bünyesinde 1970 yılında kurulan İslâm Araştırmaları Enstitüsü'ne Zâkir Hüseyin'in adı verilmiştir. XX. yüzyılda Hindistan'ın eğitim anlayışının şekillenmesinde önemli rol oynayan Zâkir Hüseyin, Hindistan'ın bağımsızlığı için Gandhi ve Nehru ile birlikte çalışmış, Hint alt kıtasının Hindistan ve Pakistan şeklinde ikiye bölünmesi sürecinde müslümanların Hindistan'dan vazgeçemeyeceğini savunduğu için Hindistan tarafında kalmıştır. Zâkir Hüseyin, Alfred Ehrenreich ile birlikte *Die Botschaft des Mahatma Gandhi* adlı eseri telif etmiş (Berlin 1926), farklı tarihlerde verdiği konferansları ve makalelerinin bir bölümü *The Dynamic University* adıyla yayımlanmıştır (Delhi 1965). Edwin Cannan'ın *Elementary Political Economy* adlı kitabını *Mebâdi-Ma'âşiyât, Eflâtin'un Devlet'ini Riyâset* (1932), Alman iktisatçısı Friedrich List'in *Das Nationale System der Politischen Ökonomi* kitabını *Ma'âşiyât-ı Kavmî* adlarıyla Urduca'ya çevirmiştir. Eğitim ve kültür üzerine bazı düşüncelerini içeren makaleleri Câmia Milliyye İslâmiyye'nin Urduca neşredilen *Câmi'a* (*The Monthly Jamia*) adlı dergisinde neşredilmiştir. Almanya'da bulunduğu sırada Urduca'nın büyük şairi Gâlib Mirza Esedullah'ın *Dîvân-ı Urdu* adlı eserinin yayımlanmasına da öncülük etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Chishti, *President Zakir Husain: A Study*, New Delhi 1967; Abdüllatif Azmî, *Dr. Zâkir Hüseyin: Siret ü Şahsiyyât*, New Delhi 1967; A. G. Noorani, *President Zakir Husain*, Bombay 1967; P. N. Chopra, *Zakir Hussain*, New Delhi 1979; D. Sing, *Zakir Hussain*, New Delhi 1987; *Zâkir Şâhib Apney Âtine-yi Lafz u Ma'nâ meyn* (haz. Ziyâülhasan Fârûki), New Delhi 1987; *Indian Muslims in Freedom Struggle* (ed. P. N. Chopra), New Delhi 1988, s. 162, 187-191; Ziyâülhasan Fârûki, *Şehîd-i Cüstüçü: Dr. Zâkir Hüseyin*, New Delhi 1988; a.mlf., *Dr. Zakir Hussain: Quest for Truth*, New Delhi 1999; *Zâkir Şâhib Zâti Yadeyn* (ed. Âbid Rızâ Bidâr), Patna 1993; *Dr. Zâkir Hüseyin: Hayât, Fikr aor A'mâl* (ed. Abdülgaffâr Şekil - H. Encüm), Bangalore 1999; *Zakir Husain: Teacher Who Became President* (ed. Syeda Saiyidain Hameed), New Delhi 2000; M. Asad, *Dr. Zakir Hussain*, New Delhi 2006; M. Mujeeb, *Dr. Zakir Husain: A Biography*, New Delhi, ts. (National Book Trust); a.mlf., "Çötey Emir-i Câmî'a

Dr. Zâkir Hüseyin", *Câmi'a*, LXII/5, New Delhi 1977, s. 145-160; "Zâkir Hüseyin", a.e., LXII/5 (1977), s. 53-71; "Zakir Husain, Dr. (1897-1969)", *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh*, New Delhi 2001, V, 513-514.

AZMİ ÖZCAN

ZÂKİRE

(الذكرة)

İç algı güçlerinden hatırlama yeteneği için kullanılan psikoloji terimi
(bk. DUYU).

ZÂKİRÎ HASAN EFENDİ

(bk. HASAN EFENDİ, Zâkirî).

ZAKKUM

(الزقوم)

Kur'an'a göre bir cehennem ağacı.

Sözlükte "bir yiyeceği lokma haline getirip yutmak" anlamındaki **zakım** kökünden türeyen **zakküm** Câhiliye döneminden itibaren bilinen, hurma ile kaymağın karışımından oluşan bir yemeğin, ayrıca Türkçe'de de kullanılan bir ağacın adıdır. Kelime Türkçe'de olumsuz anlamda **zıkım** şeklini almıştır. Kur'an-ı Kerim'de zakkumun cehennemde kâfir ve müşriklerin yiyeceği olduğunu bildiren âyetlerin nüzülünden sonra kelime bu mânanın yanı sıra öldürücü etki yapan bütün yiyecekler ve tâun hastalığı için de kullanılmıştır (*Lisânü'l- Arab*, "zqm" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 325-326). Âhirette inananlara verilecek nimetler dündyadık isimleriyle anıldığı gibi (meselâ bk. el-Bakara 2/25; Sâd 38/51; er-Rahmân 55/11-12, 52, 68; el-Vâkıa 56/20-22) inanmayanlara uygulanacak azap ve yedirilecek şeyler de dünya hayatında sevilmeyen şeylerin isimleri ve nitelikleriyle zikredilmiştir (meselâ bk. el-Hac 22/19-21; ed-Duhân 44/43-46; el-Hâkka 69/35-37). Aslında zakkum makbul bir yemeğin adı iken kötülerin cezalandırılacağı cehennem hayatında zakkum ağacı onların gidasını belirten bir kavrama dönüştürülmüştür. Kur'an'da zakkum ismi üç yerde zikredilmekte, bir yerde geçen "lânetlenmiş ağac"ın da (el-İsrâ 17/60) zakkum ağacı olduğu anlaşılmaktadır (Buhârî, "Tefsîr", 17/9; İbn Keşîr, IV, 324). Bu ağacın meyvelerinin âhirette günahkârların gidasını teşkil edeceği, günahkârların bunu yedikten sonra karınlarında erimiş madenin ya-

hut kaynar suyun kaynaması gibi ıstırap çekecekleri (ed-Duhân 44/43-46), yoldan sapmış ve gerçekleri yalan saymış kimse-lerin zakkum ağacından yiyecekleri, karınlarını onunla dolduracakları, ardından suya kanmayan develerin su içişi gibi kaynar sular içecekleri (el-Vâkıa 56/51-55) belirtilir. Böylece ihlâs sahibi müminlerin cennette ağırılanmasını mı yoksa cehennemden öldürücü zakkum ağacının meyvesinden yemenin mi daha iyi olacağı sorulup kâfir ve müşriklerin bu hususta düşünmesi istenir. Zakkum ağacının zalimler için bir imtihan aracı yapıldığını belirten başka âyetlerde bu ağacın yakıcı ateşin ortasında veya cehennemin derinliklerinde gelişip büyüdüğü, meyve yahut tomurcuklarının şeytanların başlarına benzediği, zalimlerin onu yemeye ve onunla karınlarını doldurmaya mahkûm edildiği, ardından kaynar su karıştırılmış bir sıvı içecekleri ifade edilmektedir (es-Sâffât 37/62-67). Zakkumun lânetli nitelemesiyle anılması, ondan yiyecek cehennemliklerin lânet edilmeye müstahak olmaları veya Araplar'ın hoşlanmadıkları yiyeceklere "mel'un" demeleri sebebiyledir. İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ey iman edenler! Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslüman olarak can verin. Zakkum ağacından yeryüzüne bir damla düşürülse dünya halkı acılara gömülürdü; ondan başka yiyeceği olmayanların halini düşünün!" (*Müsned*, I, 301, 338; İbn Mâce, "Zühd", 38).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "zqm" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 325-326; *Müsned*, I, 301, 338; III, 25, 26; İbn Kuteybe, *Tefsîru ğaribi'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1378/1958, s. 258; Taberî, *Câmi'u'l-beğân* (Bulak), XV, 78-79; XXIII, 40-41; Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzi, *Tefsîrü'l-ġaribi'l-Kur'âni'l-âzîm* (nşr. Hüseyin Elmali), Ankara 1997, s. 449-450; Ebû'l-Fidâ İbn Keşîr, *Tefsîrü'l-ġur'âni'l-âzîm*, Beyrut 1966, IV, 324; VI, 17-18; Bekir Topaloğlu, "Zekküm", *İA*, XIII, 506; C. E. Bosworth, "Zakqum", *EP* (İng.), XI, 425-426; Bahâüddin Hürremşâhî, "Zekqum", *DMT*, VIII, 473-474; Salwa M. S. el-Awa, "Zaqqum", *Encyclopaedia of the Qur'an*, Leiden 2006, V, 571-572.

MUSTAFA ÖZ

ZÂL

(الذال)

Arap alfabesinin dokuzuncu harfi.

Osmanlı alfabesinin on birinci harfidir ve ebced sisteminin yirmi beşinci harfi olarak sayı değeri 700'dür. Biçim bakımından benzediği dâl harfinden bir nokta ile ayırt